

Hasan er-Rammah'ın Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyyesi'nin Firdevsî-i Rûmî'nin Terceme-i Silahşornâme'sindeki Yansımaları Üzerine Bir İnceleme*

An Investigation on the Reflections of Hasan al-Rammah's
Kitab al-Furusiiya wa-al manasib al-harbiyya in
Firdevsi-i Rumi's Terceme-i Silahsorname

Musa ŞAHİN**

Öz

Tarih boyunca oyunlarda, tâlimlerde ve savaş alanlarında kullanılan en önemli vasıtalarından biri at olmuştur. Müslümanların tarih sahnesine çıkmasıyla insanın atla buluştuğu binicilik, içinde etik kuralları da barındıran eğitim programı ve kullanılan alet çeşidiyle bir ilim ve sanat dalı haline gelmeye ve furûsiyye adıyla kurumsallaşmaya başladı. İlk olarak Abbâsîler döneminde temayüz etmeye başlayan furûsiyye, Memlûkler döneminde zirveye çıkarak ordu eğitiminin ana omurgasını oluşturan bir disiplin oldu. Dolayısıyla furûsiyye eğitim modelinde Memlûk döneminin, bu dönemde yetişen furûsiyye uzmanlarının arasında da Hasan er-Rammah'ın (ö.1294?) ve kendisine atfedilen *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*'nin özel bir yeri vardır. Söz konusu eser, ateşli silahların yaygınlaşmasına kadar furûsiyye alanında telif edilen birçok esere ilham kaynağı olmuştur. Bu etkiyi daha Memlûk coğrafyası el değiştirmeden önce Osmanlı'da harp sanatı alanında verilen eserlerde de görmek mümkündür. Bu çalışmada, Hasan er-Rammah'a ait *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*'nin, 15. yüzyılda yaşamış

---

* Bu makale, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalında hazırlanan Hasan er-Rammah'ın *Kitab el-Furûsiyye ve'l Menâsib El-Harbiyye* Adlı Eseri: Tercüme ve Yorum başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Bilim Tarihi Anabilim Dalı. E-posta: smosahin[at]gmail.com, ORCID: 0000-0002-2580-3905.

Geliş Tarihi/Received: 14.12.2023
Kabul Tarihi/Accepted: 27.12.2023

Osmanlı ilim adamlarından Firdevsî-i Rûmî'nin silah tarihi ve savaş tekniği muhtevalı *Terceme-i Silahşornâme* adlı eseri üzerindeki izleri araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Furûsiyye, Hasan er-Rammah, Harp Sanatı, Firdevsî-i Rûmî, Silahşorname.

Abstract

Throughout history, the horse has been one of the most important tools used in games, training and battlefield. With the appearance of Muslims on the stage of history, equestrianism, the meeting between man and horse, began to become a branch of science and art, with a training program that included ethical rules and the type of tools used and began to be institutionalized under the name of furusiyya. Furusiyya, which began to emerge during the Abbasid period, peaked during the Mamluk period and became a discipline that formed the backbone of military training. Therefore, Najm al-Din al-Ahdab Hasan al-Rammah (d. 1294?) and his masterpiece *Kitab al-Furusiyya wa-al manasib al-harbiyya* occupy a special place among the Mamluk period and the furusiyya experts who grew up in the furusiyye educational model. The work in question was a source of inspiration for many works written in this field until the spread of firearms. This effect can even be seen in the works on the art of war in the Ottoman Empire before the Mamluk geography changed hands. In this study, the traces of *Kitab al-furusiyya wa-al-manasib al-harbiyya* by Najm al-Din Hasan al-Rammah, on *Tarjama-i Silahsorname*, are compared with the contents of weapon history and war techniques by the Ottoman scholar Firdevsi-i Rumi, who lived in the 15th century.

Keywords: Furusiyya, Hasan al-Rammah, Art of War, Firdevsi-i Rumi, Silahsorname

Giriş

İbn Haldun (ö. 1406) güvenlik arzusunu, gıda ve toplumsal iş birliği ile ümranların/toplumların gelişmesi ve devamlılığı için üç asli ihtiyaçtan birisi olarak görür¹. Gerçekten insanoğlu kendisini, tarihinin ilk dönemlerinden itibaren güvenlik kaygısıyla savunma, gerektiğinde saldırı için çeşitli silahları edinmek ve bunları geliştirmek zorunda hissetmiştir. Klasik el aletleriyle başlayan savunma çabası içinde zamanla at ve insanla atın bulunduğu binicilik de önemli bir vasıta olmaya başladı. Yaygın kullanımı, zamanla insanoğlu ile at arasında vazgeçilmez bir ilişki modeli ortaya çıkarmıştır. Yük taşıma, tarım işleri gibi gündelik kullanımı haricinde, atın üstünde taşıdığı binicisiyle kurduğu bedensel ve manevi iletişim ve uyum, binicilik disiplini geliştirmiş hem spor yarışmalarında hem de savaş meydanlarında at, en temel kullanım aracı olmuştur.

Müslümanların tarih sahnesine çıkmasıyla binicilik, 8-9. yüzyıl erken Abbasi döneminden itibaren, furûsiyye adıyla at bakımından başlamak üzere, atlının (süvari) at üstünde rakibine karşı mızrak, ok, kılıç vb. savaş aletlerinin kullanımını ve taktiksel manevralarının tümünü kapsayan, içinde etik kuralları da barındıran sistematik eğitim disiplini olmuştur. Arapça at (فرس) kelimesinden gelen furûsiyyenin eğitim muhtevâsını, eğitim sahasında (hipodrom) yapılan tâlim ve oyunlar şekillendirmekteydi². Biniciyle atı adeta bütünleştirerek silah kullanımında çeviklik ve süvariler arasında taktik birliğini sağlamayı hedefleyen furûsiyye atın ve binicinin eğitilmesini, süvarinin silahlarını kullanma biçimini ve bir bütün olarak davranış tarzını kapsayan bir uzmanlık alanıydı. Furûsiyye egzersizleri, binicilik, mızrak oyunu, okçuluk ve kılıç kullanımı talimlerinden oluşurdu³. Müslümanların Furûsiyyeye önem vermelerinin sebeplerine bakıldığında, coğrafi ve askerî ihtiyaçların yanında mânevi motivasyon kaynakları da göze

---

¹ Abdülkadir Zorlu, “Gereksinimlerin, İhtiyaçların ve Arzuların Dönüşümü Bağlamında İbn Haldun’un İhtiyaçlar Kuramı”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2 (Aralık 2020), c. 12, s. 504.

² G. Rex Smith, *Medieval Muslim Horsemanship*, The British Library, London 1978, s. 8, 21.

³ V. J. Parry ve M. E. Yapp, *War, Technology and Society in the Middle East*, Oxford University Press 1975, s. 154.

çarpmaktadır. Bizatihi Kuran'ın muhtelif ayetlerinde atlara atıfla yemin edilir, bazı ikazlar ve tembihler yapılır;

“Soluk soluğa süratle koşan, (koşarken ayaklarını) vurarak ateş çıkaran, sabah erkenden baskın yapan, orada tozu dumana katan ve düşman topluluğunun ortasına dalan atlara andolsun ki”⁴.

Diğer bir ayette de şu hüküm ile Allah yolunda kuvvetli savaş atları hazırlamak üzere hayra çalışmak hatırlatılır:

“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.”⁵.

Bir başka ayette (el-Maide 5/94) ise savaş aleti olarak mızrağa dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber de *“Düşmanlarınız için elinizden geldiği, gücünüzün yettiği kadar kuvvet hazırlayınız. Dikkat ediniz! Kuvvet atmaktır; kuvvet atmaktır; kuvvet atmaktır.”* ifadeleriyle Müslümanları binicilik ve okçuluğa teşvik etmiştir⁶. Hatta yine hadislere istinaden savaş araç ve gereçlerini kullanmayı ve harp sanatını öğrendikten sonra unutmak, ihmal etmek ve terk etmek asla hoş karşılanmamıştır.

İslam dininin temel kaynaklarından gelen bu teşvik, at yetiştiricileri arasında rekabeti artırmış, atlı birlikler İslam askerî düzeninde önemli yere getirmişti. Bu yüzden Abbâsîlerden başlamak üzere at yetiştiriciliği, at yarışları, nalbant ve at biniciliği vb. konularda özgün edebî eserler telif edilmiştir⁷. Şüphesiz, idarecilerin bu alanlara olan özel ilgisi de teşvik edici olmuştur. 8-9. yüzyıl Abbâsî dönemindeki halife ve vezirler bilfiil bu oyunlarla pratik yaparlar, hatta yarış atı

---

⁴ “Kur’ân Yolu”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/adiyat-suresi-100/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali> (Erişim Tarihi: 20.12.2023), el-Adiyât 100/1-5

⁵ “Kur’ân Yolu”, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/adiyat-suresi-100/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali> (Erişim Tarihi: 20.12.2023), el-Enfal 8/60

⁶ İmâm Nevevî, *Riyâzü’s Sâlihîn*, ter. M.Yaşar Kandemir vd. c. 6 (1335 nolu hadis), Erkam Yayınları, İstanbul 2017, s. 112.

⁷ Muhammed b. İshak En-Nedim, *El-fihrist*, çev. Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Yayınları, İstanbul 2019, s. 984.

beslemek hususunda birbirleriyle rekabet ederlerdi. Halife Mu'tasım ve Mu'tazid'in veziri Ubeydullah düzenli olarak şavlaçan (çevgan, polo) oynardı⁸.

Memlûkler döneminde, kullanılan alet çeşidiyle İslam kültürünün bir parçası hâline gelen furûsiyye binicilikten çok daha fazlasını ifade etmeye başladı. Hatta Memlûk sultanları ve emirlerinin seçiminde furûsiyyedeki maharetleri de belirleyici olurdu. Mesela Kutuz'un sultan olmasında, cesareti ile furûsiyyedeki kabiliyeti de etkili olmuştu⁹. Sultan Baybars eğitim alanlarına (meydan) öğle vakti gider, akşama kadar kalarak askerlerine furûsiyye tatbikatları için ilham verirdi¹⁰. Şenlik havasında geçen bu tatbikatlar Memlûk emiri ve askerleri için bir tutku haline gelmişti. Bu dönemde süvarilerin askerî becerileri oyunlara dönüşürken, furûsiyye ile ilgili daha kapsamlı eserler verilmeye başlandı. Bu eserlerde genelde süvarinin at üzerinden atlama, atı sürüş, at üzerinde oturma ve attan inme, savaş aletlerini tutma, üzengi kullanımı vb. farklı stiller üzerine bilmesi zorunlu bilgiler yer alırdı. Ayrıca usta öğreticinin mızrak egzersizleri hakkındaki tavsiyelerini de içermekteydi.

1. Necmeddin Hasan er-Rammah ve Eseri: Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib El-Harbiyye

Hayatı hakkında geniş bilgi bulunmayan Necmeddin Hasan er-Rammah (ö.1294?), Memlûklar döneminde yaşamış Suriyeli Arap kimyager ve mühendistir. Mızrak ustası olması sebebiyle "Rammah" olarak anılırken diğer bir lakabı El Ahdab (kanbur)'dur. Furûsiyye disiplinine ilave, ateşli silahlarla ilgili kimyasal terkipleri de içine alan harp sanatı üzerine çalışmış ve torpido dâhil, bazı savaş aletlerinin ilk prototiplerini çizmiştir. En önemli eseri *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*'dir. Hasan er-Rammah'ın bu çalışmada kullanılacak olan eseri, içinde hem furûsiyye hem de ateşli ve mekanik silahlar hakkında bilgilerin bulunmasıyla bir istisna oluşturur¹¹. Bu yönüyle eserin genel

⁸ Muhammed Manazir Ahsen, *Abbasiler döneminde Sosyal Hayat*, çev. Mehmet Emin Şen, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2019, s. 288.

⁹ Altan Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020, s. 106.

¹⁰ Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 93.

¹¹ Ahmad Yusuf Al-Hasan söz konusu eserin el-Furûsiyye ve el Menasib el-Harbiyye olarak iki bölümden oluştuğunu, el-Menâsib el-Harbiyye kısmında barut, ateşli silahlar,

hatlarıyla furûsiyye ve ateşli silahlar olmak üzere iki bölümden oluştuğu söylenebilir.

Çalışma boyunca yazmaların sayfa numaraları ifade edilirken varak (folyo) numarası esas alınmış, **a** harfiyle ilgili varak ön sayfası, arka sayfası da **b** harfiyle belirtilmiştir (örneğin vr. 3a, vr. 6b vb.). Ayrıca *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye* yerine *Kitâb el-Furûsiyye* kısa kullanımı tercih edilmiştir.

Yapılan araştırmada eserin aşağıdaki nüshaları tespit edilmiştir:

1-MS 2825 Arabe, BnF Gallica

Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye ismiyle toplamda 121 varak, her sayfa 15 satır olarak 1401-1500 yılları arasında istinsah edilmiştir. Genel hatlarıyla furûsiyye ve ateşli silahlar olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Müellif olarak Hasan er-Rammah gözüксе de içindeki yazı bütünlüğüne bakıldığında eserin Hasan er-Rammah'ın ismi belli olmayan talebelerinden birisi tarafından kendisine atfedilerek kaleme alındığı görülür.

Bahsi geçen nüshaya, ilk olarak Reinaud ve Fave tarafından dikkat çekilmiştir¹². Sonraki yıllarda ise özellikle savaş tekniği konusunda yazılan eserlere kaynaklık yapmak üzere değişik redaksiyonları yayınlanmıştır¹³.

2-MS 2827 Arabe, BnF Gallica

Hasan er-Rammah'a atfedilen bu nüsha 51 varak her sayfa 15 satır, resimsiz olarak 1401-1600 tarih aralığında tarih aralığında istinsah edilmiştir. Müntensihi belli değildir. İçeriğini, furûsiyye disiplinine ait,

---

roketler için yakıt terkip tarifleri, çeşitli türde yanıcı silahları konu edindiğini belirtir. Bkz. Ahmad Yusuf Al-Hasan, *The Book of Military Horsemanship and Ingenious War Devices*, University of Aleppo Publications, Halep 1998, s. 4. Fakat bu bilgiyi tahsis etmekte fayda vardır. Çünkü *el-Menâsib el-Harbiyye*, furûsiyyede iki mızraklı süvarinin karşılaşması durumunda uygulanan taktikler bütünüdür (Shibab el-Sarraf, s. 172, ayrıca aynı sayfa dipnot). Nitekim er-Rammah'ın el Menâsib el-Harbiyye ile ilgili bilgilere kitabın ilk bölümünü oluşturan furûsiyye kısmında yer vermesi de bunu teyit etmektedir.

¹² Reinaud ve Fave, *Histoire de l'artillerie. 1ère partie: Du feu grègeois, des feux de guerre et des origines de la poudre a canon*, Paris 1845, s. 4.

¹³ Fuat Sezgin, *İslam'da Bilim ve Teknik*, c. 5, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2015, s. 99.

hareket halindeki atlı mızraklının, sanki bir savaşın arifesindeymiş gibi tek başına gerçekleştirdiği bir dizi hareket bütününden oluşan manevraları (bunud) ve ateşli silahlar bölümleri oluşturmaktadır.

3- MS 2829 Arabe, BnF Gallica

Kitâb el-furûsiyye biresm el-cihad fisebilillah adıyla toplamda 91 varak her sayfa 19 satır, resimsiz olarak 1601-1700 tarih aralığında istinsah edilmiştir. Bu nüsha da yine ilk olarak Reinaud ve Fave tarafından gündeme getirilmiştir. Yazarlar o dönem bu nüshayı (o zamanki kayıt numarası: Bibliotheque Royale, 643) küçük, bu çalışmaya esas aldığımız MS 2825 nüshasını (o zamanki kayıt numarası: Bibliotheque Royale, 1127) büyük yazma olarak takdim etmişlerdir.

4-MS 50, Mekke; Harem-i Şerif Kütüphanesi film no: 8

Nesih yazıyla 19. yy.'da 20 varak, her sayfa 9 satır olarak istinsah edilen nüshanın dijital kopyası MS 38 kayıt numarasıyla Kahire kütüphanesinden temin edilmiştir.

Bu makalede, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Hasan er-Rammah'a izafe edilen en eski tarihli ve bu yönüyle en fazla atıf yapılan eser olması sebebiyle BnF Gallica, Arabe MS 2825 kayıt numaralı nüsha esas alınmıştır.

1.1. Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye içinde Furûsiyye

Yukarıda da kısaca temas edildiği gibi *Kitâb el-furûsiyye ve'l menâsib el-harbiyye* genel hatlarıyla birincisi furûsiyye, ikincisi ateşli silahlar olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Besmele ve Kuran'dan seçme ayetlerle cihad ve şehitliğe teşvikle başlayan kitabın mukaddimesinde, binicilik mesleğinin yüceliğinden ve bazı etik unsurlardan bahisten sonra başta Hz. Peygamber olmak üzere Aşere-i Mübeşşere (Cennetle müjdelenen on sahabe) ve diğer önde gelen sahabe için dua edilir. Furûsiyye kısmı, iki mızraklı süvarinin karşılıklı savaş oyununu ifade eden el-Menâsib el-Harbiyye alt başlığı ile başlar (vr. 3a-vr. 13a arası). Ardından sırasıyla vr. 13a ile vr. 28b arasında kovalamaca, takip (*mutaradat*), vr. 29a ile vr. 30a arası kılıç, vr. 30a ile vr. 32b arası kalkan ve vr. 32b - vr. 33b arasında amud (gürz) bölümleri gelir. Vr. 34a ile vr. 42a arasında muhtelif oranlarla barut terkibiyle ilgili bilgiler yer almaktadır. 43. varak arka sayfasından (vr. 43b) itibaren tekrar furûsiyye

bölümüne geçilmekte, vr. 43b ile vr. 48b arasında süvarilerin atlara binerek peş peşe gittikleri ve hedefe mızrak veya ok attıkları (bircas) oyunları, vr. 49a – vr. 60a arasında furûsiyye kısmının son alt başlığını oluşturan bunud ile alakalı 72 taktik hakkında bilgi verilmektedir. Müstensih tarafından ilave edildiği izlenimi veren devamındaki sayfalarda (vr. 60a – vr. 68b arası) ise bunud sayısı 50'ye indirilmiştir. Eserin vr. 69b sayfasından itibaren, ateşli silahlar üst başlığıyla 2. bab başlar. Bu çalışmayla ilgisi bakımından sadece furûsiyye bölümünden bahsedilecek ateşli silahlar bölümüne girilmeyecektir. Furûsiyye bölümünün ilk alt başlığı el-Menâsib el-Harbiyye'den oluşur ve sırasıyla kovalamaca, takip (*mutaradat*), kılıç, kalkan, amûd (gürz), halka ile devam eder ve bunûd kısmı ile son bulur.

1.1.1. El-Menâsib el-Harbiyye Bölümü

El-Menâsib el-Harbiyye bölümüne ait girişin orijinal sayfası Resim 1' de, tercümesi ise devamında görülmektedir¹⁴.

Resim 1: El-Menâsib el- Harbiyye bölümüne ait giriş metni¹⁵

“Savaş meydanında iki süvarinin karşılaşması durumunda; Bil ki (mızraklı süvari savaşında); dört yer değiştirme (nakil), dört vuruş (ta’anat), dört düzeltme (tâdilât) ve dört metod (vücuḥ), dört kısım (kata’at), dört darbe (ta’anat) üzeredir. Bu zikredilenlerden başkası göz önünde bulundurulmaz.”

¹⁴ İleride görüleceği üzere bu giriş kısmı hemen hemen aynı ifadelerle Firdevsî-i Rûmî'nin *Silahşornâme* eserinde de yer almaktadır. Burada örnek olması için sadece bu kısmın orijinal resmi verilmiştir.

¹⁵ BnF, Arabe MS 2825, vr. 3a.

Müellif, vr. 3b'de, el-Menâsib el- Harbiyye bölümüne ait girişi, furûsiyyenin etik kuralları ile ilgili bazı hatırlatmalar bağlamında, muâllimin talebeyle karşılaşması, hızlı ve çevik ata binmiş süvarinin zayıf ve cılız at sahibine karşı, uzun mızrak sahibinin kısa mızrak sahibine karşı, komutanın ya da sultanın yanında çalışanına karşı, atı tökezlediğinden dolayı yere düşene karşı, mızrağı kırılan süvariye karşı, hızlı gittiğinden yere düşene karşı, ayakta olup hamle yapamayana karşı, örtüsü gözlerinin üzerine gelene karşı, izdiham durumlarında rakibe hamle yapmanın veya vurmanın furûsiyye adabına uygun olmadığını belirterek bitirir. Daha sonra Hasan er-Rammah'ı haklı şöhrete kavuşturan mızraklı süvarilerin mübâreze (düello) uygulayacakları taktik ve manevraların tarifine geçilir.

Meydanda mübâreze (düello) kısmında, birinci manevra (vr. 5b) rakiple ilk karşılaşma durumunda yapılacaklarla ilgilidir. Ardından sırasıyla, rakip süvarinin zırhının gerdanlığından atış (rimaye) başlığıyla ikinci manevra (vr. 5b), rakip süvarinin zırhının deliklerinden atış (rimaye) başlığıyla üçüncü manevra (vr. 6a), mızrağın ucu (sinan) ve arkası (akeb) ile rakibin hamlesinin savuşturulması (tabdil) başlığıyla dördüncü manevra (vr. 6b), rakip süvariye karşı karşıya gelindiğinde, üzengi üzerinden atış (rimaye) başlığıyla beşinci manevra (vr. 6b - vr. 7a), rakibin hamlesinin savuşturulması (tabdil), rakip atın örgülü kuyruğuna atış (rimaye), meydanı selamlama başlığı ile altıncı manevra (vr. 7a), savuşturma (tabdil) başlığıyla yedinci manevra (vr. 7a - vr. 8a), rakiple karşı karşıya gelme, hicazî ve rumî atış (rimaye), kuşatmayı yarma, savuşturma (tabdil) başlığıyla sekizinci manevra (vr. 8a), kuşatmayı savuşturma (tabdil), kuşatmadan çıkış (huruc), rakibe hamle (ta'an), süvarinin atışı (rimaye) başlığıyla dokuzuncu manevra (vr. 8a - vr. 8b), rakibin vuruş hamlesi (ta'an), karşı karşıya gelme, hicazî atışı (rimaye), iki süvarinin savuşturulması (tabdil) başlığı ile onuncu manevra (vr. 8b - vr. 9a), rakibin atının yüzüne vuruş hamlesi (ta'an) başlığıyla on birinci manevra (vr. 9b), rakibin rumî vuruş hamlesi (ta'an) ile karşı karşıya gelme (kabel), mızrağın her iki taraftan (sağ ve soldan) kırılması başlığıyla on ikinci manevra (vr. 9a - vr. 9b), rakiple mücadelede mızrağın bir taraftan diğer tarafa geçirilmesi (nakl), atın geminin halkasında atış (rimaye) başlığıyla on üçüncü manevra (vr. 10a), gem halkasından mızrak atışı (rimaye), mücadeleden çıkış (huruc),

süvarinin krifsardan¹⁶ atışı (rimaye) başlığıyla on dördüncü manevra (vr. 10a - vr. 10b), ta'an, tabdil ve meydanı selamlama, binicinin rakibin atının boyunduruk (kilde) bölgesine atışı (rimaye) başlığıyla on beşinci manevra (vr. 10b), meydanı selamlama, çıkış (huruc), savuşturma (tabdil), rakip binicinin elinden mızrağının alınması başlığı ile on altıncı manevra (vr. 10b - vr. 11b), binicinin iki incik (urkûb) arasından atışı (rimaye) başlığıyla on yedinci manevra (vr. 11b), binicinin kemere atışı (rimaye) başlığıyla on sekizinci manevra (vr. 11b - vr. 12a), cevelan, savuşturma (tabdil), çıkış (huruc), meydanı selamlama, binicinin berdenben¹⁷ atışı (rimaye) başlığıyla on dokuzuncu manevra (vr. 12a), savuşturma (tabdil), meydanı selamlama, yere devirme (musriat) başlığıyla yirminci manevra (vr. 12b), binicinin rakip atının bacak ile kaval kemiği arasından vurulması başlığıyla yirmi birinci manevra (vr. 12b - vr. 13a) hakkında taktikler verilir. Böylece furûsiyye bölümü altındaki el-Menâsib el-Harbiyye kısmı toplamda 21 adet manevra tarifleriyle son bulur.

1.1.2. Takip Bölümü

Furûsiyyeye ait ikinci alt başlık kovalamaca, takip (mutaradat) kısmıdır. Takip bölümünün giriş kısmında (vr. 13a) Kisra Nûşirevan'ın, Abbâsî halifeleri Mu'tasım ve Mu'tazid'in bu oyunla ilgilendiklerinden bahsedilmektedir. Kovalamaca, takip (mutaradat) bölümüne ait ilk 21 alt başlıkta (vr. 13b - vr. 20a) mücadelenin bir parçası olan takip, kovalama sırasında rakibi mağlup etmek için tavsiye edilen muhtelif taktikler yer alır. Devamındaki 22-26. altbaşlıklarda (vr. 20b - vr. 27a arası) ise belli bir güzergâh üzerinden (navard) kovalama ve takip manevralarından bahsedilmektedir. Ardından gelen (vr. 27a - vr. 28b) alt başlıklarda ise süvarinin iki ve daha fazla süvari ile mücadelesinde yapması istenen takip ve takip (mutaradat) ile ilgili manevralar hakkında bilgi verilmektedir.

1.1.3. At Üstünde Kılıç, Kalkan ve Gürz Kullanımı Bölümü

Eserin vr. 29a - vr. 30a arası sayfalarında furûsiyyenin önemli bir şubesini oluşturan kılıcın kullanımı ile ilgili manevralar verilmektedir. Müellif (vr. 32b) sayfasında ise kılıç ile ilgili; “*vahşi, yırtıcı hayvanlar*

¹⁶ Tam anlamı bulunamamıştır. Muhtemelen özel bir mızrak atış metoduydu.

¹⁷ Tam anlamı bulunamamıştır. Muhtemelen özel bir mızrak atış metoduydu.

arasında aslan, binekler içinde at ne kıymetteyse işte kılıç da savaş aletleri bakımından böyledir.” ifadelerine yer verirken, vr. 30a’da kalkan kullanımı alt başlığına giriş bir şiirle başlamaktadır:

*“Amr’la bulduğumuzda el-cevb/kalkan bana yetti.
Onun vuruşu ne gariptir, şaşırtıcıdır, insanın aklını karıştırır,
Allah’ın lütfü ve kalkan olmasaydı ölümüm kaçınılmazdı.
Toprak altında gömülmüştüm şimdi
Başka bir şair de cuhfe denilen tür hakkında şunları söylemiştir:
Aslanları avlamak âdetimizdir,
Avımız, incelik ve dostluğun bereketiyledir,
Basiretimiz çok şükür güçlüdür.
Bizleri kalkanlara/cuhfelere muhtaç etmez.”*

Kalkan ile ilgili bilgiler (vr. 32b) sayfasında tamamlanmıştır. Gürz (amud) kullanımı ile ilgili bilgiler (vr. 32b - vr. 33b) arasında yer alır. Bahsi geçen sayfalarda gürz (amud) için verilen tavsiyeler şöyledir:

“Amudun sahibinin gücünün altında (yani taşınabilir olması) gerekmektedir. Kişi onu eyerinin altında ve sağ dizinin oraya asmalıdır. Onunla düşmanının iplerini parçalamak üzere vurmak isterse böyle yapmalıdır. Amud ile hücum edilirken düşmanın burnu ve başının ön tarafı hedef alınmalıdır.”

Eserin vr. 43b - vr. 48b sayfaları arasında, muhtelif şekilde halka hedeflerin vurulmasından, süvari tarafından yere dağılmış kornet veya konilerin, bir metal parçasına sabitlenerek sıralanmış on iki adet metal halkanın mızrak başıyla toplanması egzersizinden bahsedilir.

1.1.4. Bunud Bölümü

Müellif, eserin vr. 49a - vr. 60a sayfaları arasında hareket halindeki atlı mızraklının, sanki bir savaşın arifesindeymiş gibi, tek başına gerçekleştirdiği bir dizi hareket bütününden oluşan manevraları (bunud) 72 başlıkta toplar ve her birinde, rakiple karşılaşıldığında mızrağın nasıl tutulması ve eğilmesi gerektiğini ayrıntılı olarak açıklar. Daha sonraki bölümde (vr. 60a - vr. 68b arası) bu manevra sayısının 50’ ye düşürüldüğü görülür.

2. Firdevsî-i Rûmî ve Terceme-i Silahşornâme

Firdevsî-i Rûmî (Firdevsî-i Tavîl) 1453 tarihinde Edincik'te (Aydıncık) doğdu. Kendi eserlerinden yapılan çıkarımlarla Balıkesir, Bursa, Edirne, İstanbul, Manisa, İran, Horasan gibi merkezlerde, Fatih Sultan Mehmed'in son dönemleri, II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanında yaşadığı bilinmektedir¹⁸. Firdevsî-i Rûmî'nin *Süleymannâme-i Kebir* adıyla bilinen ansiklopedik eseri, Hz. Süleyman'ın hayatından kıssaları içine alır¹⁹. Bunun yanında, ilm-i nücum (yıldızlar ilmi/astromomi)'a dair mensur eseri *Da'vetnâme*, Süleyman Peygamber'in meclisinde sâhib-i kalem ile sâhib-i seyf arasında geçen münazarayı konu edinen *Münâzara-i Seyf ü Kalem* (Ali Emiri, Manzum Eserler nr.576), din, tasavvuf ve ahlâkla ilgili *Firâsetnâme Hadîkatü'l-hakâyık*²⁰, *Hayât ü Memât* (Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, nr. 2333) gibi kendi ifadesiyle kırktan fazla eseri vardır²¹. Firdevsî-i Rûmî'nin ne zaman, nerede öldüğü hakkındaki bilgiler net değildir. Son yıllarda Firdevsî-i Rûmî ve eserleri üzerine yapılan akademik çalışmalar artmaktadır. Bu çalışmada Hasan er-Rammah'a ait *Kitâb el-Furûsiyye* eserinin, Firdevsî-i Rûmî'nin savaş sanatı ve aletleri ile ilgili *Terceme-i Silahşornâme* adlı eseri üzerindeki tesiri incelenecek ve bundan sonra "*Silahşornâme*" kısa kullanımı tercih edilecektir. Bir nüshası *Terceme-i Silahşornâme* adıyla H.625 kayıt numarasıyla, 18 varak, talik yazıyla Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan eser hakkında Firdevsî-i Rûmî, kendi dilinden H. 906 (M.1500) yılında, Mısır Memlûk Devleti'nden temin edilen furûsiyye ile ilgili bir kitabın tercümesine dayandığını ifade eder;

"..Amma bâd ukalâdan mahfi değıldir kim bu feres ilmin kaleme getirüp ahrır kılan ve bu risâleyi te'lif ve tasnif kılan Firdevsi ...Eydür kim bir gün hicret-i sallallahu aleyhi vesellem tokuz yüz altıncı yılında mübarek rebiul-evvel ayının âhirinde Edrene şehrinde .....Amma kim Ahmed Paşa - i rehnüma beni ademin

¹⁸ Esra Kirik, Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme'si-75. Cilt (Giriş- İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2018, s. 9.

¹⁹ Fatma Büyükkaracı, Firdevsî-i Tavîl ve Da'vetnâmesi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 2-4.

²⁰ Bu iki eserin adı *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'de geçmektedir.

²¹ Firdevsî-i Rûmî, *Silahşornâme*, haz. Bekir Biçer, Çizgi Yayınları, Konya 2011, s. 5.

*menba'il lutfu ve'l keremin hâkipâyine yüz sürmeye niyet eyledim
ki âlî dergâhına varam mübârek yüzün görem maksûdum ne ise
ona erem.... Koynundan çıkardı bir kitab kıl nazar deyü bana
eyitti.*

Hitab:

Nazm:

Bu gereklüdür sipahi erlere

Hem dahi sâhib-i hünerseverlere

Ben dahi nazar kılup gördüm ki feres ilminden bir risâledür.

*Sultân-ı Mısır hazinesinden çıkmış risâledür, on altı bâb üzerine
te'lif olunmuş.”²².*

Adı geçen eserin 1503 yılında yazılmış bir başka nüshası *Müsellahnâme* adıyla, K.355 kayıt numarası, nesih yazı, 41 varak olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Cevdet Kütüphanesi'nde mevcuttur. Çalışmamızda Topkapı nüshası esas alınmakla beraber bu nüshadan da istifade edilmiştir. Her ne kadar bazı araştırmacılar iki eserin farklı olduğunu düşünseler de yaptığımız incelemede bu iki nüsha arasında çok az farkın olduğu görülmüştür²³. Eser Schlechta Wssehrd (1825-1894), Moriz Wickerhauser (1820-1870) ve R. Bonelli (1865-1947) gibi doğu bilimciler tarafından da incelenmiştir²⁴. Diğer taraftan Kültür Bakanlığı Yazma Eserler portalında verilen bilgiye göre *Müsellahnâme*'nin İngiltere Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda Or. 9682 kayıt numaralı bir nüshası daha mevcuttur.

Silahşornâme türü eserlerde, Türklerin savaşlarda yaygın olarak kullandıkları kılıç, bozdoğan, gürz, amud, süngü, ok, yay, kalkan, salık gibi silahların nasıl yapıldığı, kimler tarafından icat edildiği, nasıl kullanıldığı ve çeşitleri hakkında bilgiler verilir. Bu tür eserler ayrıca at eğitimi, süvarinin at üstünde tâlim ve egzersizleri, harp sanatı ve silah teknikleri gibi hususları da içine alır.²⁵

²² Firdevsî-i Rûmî, *Terceme-i Silahşornâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, vr. 3a.

²³ Esra Kirik, *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-Nâme'si-75. Cilt (Giriş- İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük)*, s. 9.

²⁴ Fatma Büyükkarcı, *Firdevsî-i Tavîl ve Da'vetnâmesi*, s. 4.

²⁵ Vesile Albayrak Sak, “Osmanlı Askerî Literatürüne Ait “Silahşornâme ve Tuhfetü'l-Guzât”ta Savaş Aletleri”, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 7 (Haziran 2023), s. 94.

Osmanlı döneminde Firdevsî-i Rûmî'ye ait Silahşornâme bu alanda Türkçe olarak yazılan ilk eserdir²⁶. Bununla birlikte daha erken tarihlerde (1411), okçuluk gibi daha müstakil alanda, Ebi Sare Muhammed ibni Şeyh Mustafa tarafından, altı bölümden oluşan, *Umdetü'l-Mütenâsilîn* gibi tercüme eserlerin de kaleme alındığı görülmektedir. Firdevsî-i Rûmî'nin Silahşornâme'sinin giriş bölümünde yer alan; "Ben dahi nazar kılup gördüm ki feres ilminden bir risâledür. Sultân-ı Mısır hazinesinden çıkmış bir risâledir, on altı bâb üzerine telif olmuş" (vr. 3b) ifadesinden de anlaşılacağı üzere eser on altı bölümden ve her bölüm aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Birinci bölümde: Kılıç ve Mızrağın tarihçesi
- İkinci bölümde: Bozdoğan, Gürz ve Amudun tarihçesi
- Üçüncü bölümde: Ok ve yay tarihçesi
- Dördüncü bölümde: Kalkan tarihçesi
- Beşinci bölümde: Salık ve Mıtrak tarihçesi
- Altıncı bölümde: Kılıç kullanımı
- Yedinci bölümde: Mızrak kullanımı
- Sekizinci bölümde: Bozdoğan kullanımı
- Dokuzuncu bölümde: At üzerinde dizgin kullanımı
- Onuncu bölümde: Mahmuzlama
- On birinci bölümde: Ok kullanımı
- On ikinci bölümde: Mızrak kullanımı
- On üçüncü bölümde: Hasımla nasıl cenk edileceği
- On dördüncü bölümde: Mızrakla ata binme
- On beşinci bölümde: At tâlimi
- On altıncı bölümde: Yarak (silahlanma)

3. *Kitâb el-Furûsiyye'nin Silahşornâme Üzerindeki Yansımaları*

İki eserin karşılaştırılması neticesinde *Kitâb el-Furûsiyye*'den *Silahşornâme*'ye etkilenimleri 4 başlıkta toplamak mümkündür:

1. Süvarilerin mızraklı düello sırasındaki başvuracakları taktikler
2. Süvarilerin mızraklı düelloda etik sayılmayan hareketleri
3. Süvarinin hasımları tarafından kuşatıldığında nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda bazı taktikler
4. Süvarinin mızrakla ata biniş ve iniş tarzı

---

²⁶ Firdevsî-i Rûmî, *Silahşornâme*, s. 6.

3.1 Süvarilerin Düello Sırasında Başvuracakları Taktikler

Özellikle Memlûk dönemi askerî oyun ve harplerde mızrak, çok yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bir Memlûk âlimi olan Hasan er-Rammah'da eserine mübâreze (düello) mızrak kullanımının tarifleriyle başlar. *Kitâb el-Furûsiyye*'nin giriş bölümünde (vr. 3a ve vr. 3b) mızrakla yapılan harplerde alınacak pozisyonlar tanıtılmaktadır:

“Savaş meydanında iki süvarinin karşılaşması durumunda; bil ki mızraklı süvari savaşında; dört nakil, dört ta’anat, dört tadilat, ve dört vücut, dört kataat, dört ta’anat üzeredir. Bu zikredilenlerden başkası göz önünde bulundurulmaz.

Maveraunnehir halkı ise konuyla ilgili şöyle demişlerdir:

On iki nakil, on iki ta’anat, on iki tadilat, ve on iki vücut, on iki kataat, on iki ta’anat üzeredir. Bu zikredilenlerden başkası göz önünde bulundurulmaz.”²⁷

Bu bölüm Silahşornâme’de hemen hemen aynı ifadelerle yedinci bölüm olarak (vr. 8b) yer almaktadır.

“Yedinci Bâb:

Sünü şubesinden bildirir.

Üstadların sözlerine göre bilgil kim sününün dört nakli vardır. Nitekim Arap eydür ve dört dahi ta’lilatı vardır ve dört dahi veçhi vardır ve dört dahi kat’ı vardır ve dört dahi ta’anatı vardır. Şimdi bu zikir olunanlardan gayrısı hesaptan taşradır. Amma kim Nehran memleketinin üstadları eydürler kim, sününün heman on iki nakli vardır, on iki dahi ta’anatı vardır ve on iki dahi ta’lilatı vardır. Ve on iki dahi vechi vardır. Ve on iki dahi sataatı vardır. Amma kim bu zikir olunanlardan gayrısı sünübazlıkta hesâba gelmez, yanlışdır, mücerred efsânedür.”²⁸

Kitâb el-Furûsiyye'de geçen Maveraunnehir bölgesi, *Silahşornâme*'de Nehran olarak yer alır. Bu paragrafta yer alan “*nitekim Arap eydür*” denilerek muhtemelen Hasan er-Rammah'a dikkat çekilmektedir.

²⁷ Hasan er-Rammah, *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*, BnF Gallica MS2825 Arabe, vr.3ab.

²⁸ Firdevsî-i Rûmî, *Terceme-i Silahşornâme*, vr. 8b.

3.2. Süvarilerin Mızraklı Düelloda Etik Sayılmayan Hareketleri

Kitâb el-Furûsiyye'nin birinci bölümünün son cümlesinde düelloda sıralanan pozisyonların dışında kalan hamlelerin etik sayılmadığına işaret edilir. Eserde vr. 3b'nin devam paragrafında etik görülmeyen bu taktik ve pozisyonlar birer cümle ile sıralanmaktadır.

“Bölüm

Bu bölümde hesâba gelmeyen (işlerden) bahsedilecektir. Bundan birisi muâllim ve bilgin birisinin talebesine vuruşudur. Onun vuruşu ile oyun esnasında hızlı ve çevik ata binmiş süvarinin zayıf ve cılız at sahibine vuruşu, uzun mızrak sahibinin kısa mızrak sahibine vuruşu, komutanın ya da sultanın yanında çalışanına vuruşu, atı tökezlediğinden düşenin vuruluşu, mızrağı kırıldığından vurulmanın vuruluşu, atı hızlı gittiğinden düşenin vuruluşu, ayakta olup vuruş bilmeyenin vuruluşu, atının sarsılması sonucu rakibin vuruluşu, örtüsü gözlerinin üzerine gelenin vuruluşu, izdiham olduğundan karşılıklı ciritle vuruşmaları sayılmaz.”²⁹.

Silahşornâme'de ise bu etik olmayan pozisyonlar yedinci bölümün devamında on iki başlıkta tanımlanarak (vr. 9a'dan başlamak üzere vr. 10b'ye kadar) biraz daha detaylandırılmıştır:

“Evvelki budur kim silaşorluk içre üstad talebesine lu'b ile dar burmak dürüst değıldir.

İkinci bir atlu kim gönder tuta ve bir atlu kim katıra yahut eşeğe bine. O ata binenler onların gibi kişilere gönder urmağı dürüst görmemişlerdür. Zira senin dahi hasım atı gibi gerekdür ta kim ikisi arasında fark olmaya. Onun içindir kim atın eyüsine bahadırlar binerler kim cenk içinde er kuvvetinden at kuvveti ziyadedir. Her gâh kim at kuvvetiyle gönder urasın polat kalkandan dahi def'i geçe.

Üçüncü oldur kim uzun gönder tutan kıssa gönderlüye darb urmak hatadır reva değıldir. Hem cenk içre gönderini uzun eyle kim hasmının gönderi sana irmeden sen gönderlerle evvel hasmına darb urasın.

---

²⁹ Hasan er-Rammah, *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*, vr.3.

Dördüncü: Silahşorlukda oldur kim kul sultanla oynamak caiz değildir. Zira kim kul sultanına elbette izzet ve hürmet etmemek olmaz. Gücini oynar iki kişi arasındaki fark zâhir olur, dürüst değildir. Ve dahi cenk içre bir kişinin kim hasmı bahadır adına geçmiş ola veyahut nâm-dâr ola yani cavlanmış ola. Bir kişi ona her ne denli varırsa(dahi gönlünden bir korku geçer) korku ve titreme ile varur. Şüphesiz o kişi korkuyla gönderi dürüst (rast) uramaz elbette hata ider. Vaki olu gelmiştir.

Beşinci: Oldur kim silahşorluk oyununda mevlâsı kulunu ursa dürüst değildir. O bahadırılık âleminde hesaba gelmez zira kul Mevlâsından elbette hicâb edicidir.

Altıncı: Oldur kim silahşorlukda bir kişi attan düşse rakibi gelüp o hasmı düşüp yaturken gönderle yaralasa dürüst değildir.

Yedinci: Oldur kim bir kişinin oynarken gönderi salınsa rakibi gelüp gönderle ona darb ursa ol dahi silahşorluk ortasında dürüst değildir.

Sekizinci: Oldur kim at olur kim haruredir. Yani her ne kadar kim mehmuzi urasın ilerü varmaz gerü gider. Onun misali ata binmiş hasma silahşorluk oynarken gönder ursa dürüst değildir. Ve hem onu gibi ata hergiz binmek dürüst değildir kim cenk içre kılıca varırmaz ıssını helâk ittirir. At gerekdür kim gözü odlu ola neye kim depersen(dilersen) vara çevük ve çabuk ola kim cenk içre hasmına gâlip gelesin.

Tokuzuncu: Oldur kim silahşorluk iderken hâkim mahkûmuna at sürüp gönder ursa dürüst (revâ) değildir. Zira gâlib olan her cihette mağlûba gâlibdür.

Onuncu: Bir kişinin atının başı berk olsa dahi yigemese ve o atın başını yigemeyenin atı ıssın alup kaçarken hasmı gelüp gönder ursa dürüst değildir. Hikâyet mesela; ol zaman kim merhûm ve mağfûr ve said ve şehid sultân Muhammed Han Gazi tayyiballahu sırrihü birle Karaboğdan tekfuru denen mel'ûn mukâbil ve mu'âriz olucak Sultanönü kadısı onda bile vaki olmuş. Atının başı berk imiş o dem ki kûsi harbi urulup davul hevl ve zurna borılar ve nefir çalunup İsrâfil gibi hayı huy oldukda ki yedi kat yere ve yedi kat göğe zelzele ve velvele düşdüğü demde nâgâh kadının atı belikleyip sünniler alayından çıkarup kadı atı başını zorla yigemeyüp küffar alayına iletirdi.

On birinci nevi silahşorlar âdetin bildirir kim mezkûrdur.

Bir kişinin hasmı meydâne çıkmadan gâfil tururken ursa düşerse dürüst değil. Ve dahi kesret arasında sünü ursa dürüst değil zira kim izdihamda halâs itmek zahmetdür dürüst oldur kim iki şahsın kim sününün ilminde beraber olalar sünü ölçüsü kadar meydan vermek gerekdür ve öyle ola.

On ikinci nevi at segirdirken dilbend düşse hasmı ardından gönder ursa dürüst değil, dürüst oldur kim iki şahıs kim sünü ilminde beraber ola gönderleri dahi beraber ola demrenleri dahi uzunlukda iyilikde ilmekde ikisinin ortasında hiç vechile kusur olmaya. O vakit sonra meydan içre kangısı kim sünü urmakda gâlib ise ona diyenlere bahadır demek revâdir.”³⁰.

3.3. Süvarinin Hasımları Tarafından Kuşatıldığında Uygulayabileceği Taktikler

Kitâb el-Furûsiyye'de sekizinci bölüm (vr. 8a) süvarinin hasımları tarafından kuşatıldığında nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda bazı taktikleri içerir:

“Sekizinci Bölüm

Üstat Okçu Necmeddin şöyle demiştir;

Eğer hasımların seni her taraftan saldırdılarsa ve etrafına bir halka öreerek seni kuşatırlarsa ve senin üzengilere çıkmaktan, ata binerek meydanlara çıkmaktan ve kuşatmayı endişe içerisinde atların başlarında sağlı ve sollu aşarak çıkmaktan başka yapacak bir şeyin yoksa boş bir yer var mı ona bak veyahut zayıf bir süvari var mı ona bak. Eğer bunu belirlersen atını mahmuzla ve kendini koru ve sağlı ve solu etkisiz hâle getir ve mızrağını öne doğru tut. Seni vurmak isteyen olursa atının suratına vur ve senin vuruşunun onun atının burnuna isabet etmelidir. Atı bu esnada şahlandığından seninle ilgilenemez. Sola dönerek vurmak ve hücum için fırsat kolla ve kaçmak için in ve karşılaşmak için dön ve çarpışmada üstünlük elde et.”³¹.

³⁰ Firdevsî-i Rûmî, *Terceme-i Silahşornâme*, vr. 9a - 10b.

³¹ Hasan er-Rammah, *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*, vr.8a.

Silahşornâme'de ise bu, onüçüncü bölüm içinde yer alan yedinci vecih (vr. 13a) alt başlığı altında benzer manada şöyle ifade edilir:

“Yedinci vecih; ansızın cenk içre birkaç hasımlardan beş on kişi seni ortaya alsalar, halka olsalar çevre yanını hisse gibi bağlayup cümlesinin ortasında kalsan budur kim ansızın cenk içre yanığı hisar idüp bağlasalar sen bu mecmuanın ortasında kalsan gerekdür kim gönderin (ele) alasin ortasından tutasin dahi at üzerinde yalmanını bitişik çeviresün ol âdemlerden yana dutup dahi mahmuz urun atın segirdüp bu halka içre çevrinesin çevreden cevelan kılup seğirdirken ol seni çevre alan halkanın birisin atının başına elündeki sününün yalmanını dokundurasin o at şüphesiz gerisine döner önünden kaçır. Ol kaçan atın gedüğinden çıkup gidesin eğer kim ardından gelicek olursa sen dahi gönderin tutup karşı gelesin, gönderini gönderin birle savasin amma gayet çevük olasin kim zafer bulasin.”³².

3.4. Süvarinin Mızrakla Ata Biniş ve Attan İniş Tarzı

Kitâb el-Furûsiyye'nin furûsiyye ile ilgili son kısmında (vr. 33b) mızrakla ata biniş ve iniş bâbı başlıklı bölümün tercümesi şu şekildedir:

“Dizginleri sol eline alıp karbus ile birlikte tutarsın. Mızrak da sağ elinde olur, mızrağın onun uzun veya geniş tarafından tutarsın. Dizgini sağ taraftan kısa tutarsın, atının başı biraz meyilli olsun. Çok sıkma ki at etrafında dönmesin. Atın sana yanını ve dizlerini kullanmaya imkân vermesi gerekmektedir. At anlattığımız şekilde binicisine dönerse ve yakınlaşırsa süvarinin sana anlattığımız biçimde dizginleri kısaltmaması hâlinde at ne yapacağını şaşırır, kımıldar ve senden uzaklaşır, binemezsin, bilhassa silah ve mızrakla binmen zorlaşır. Binmek için ayağa kalktığında atın diz kısmında ve onun biraz arkasında bulun. Fazla ilerleme, atın ön ayaklarına çok yakınlaşma. Şüphesiz bu biniş, çirkin gördüğüm ve ayıpladığım bir tarzdir. Eyerlerin halkasına ayağını koy; mızrağına dayan ve bin; istiklâl edersen binişini edâ et.”³³.

³² Firdevsî-i Rûmî, *Terceme-i Silahşornâme*, vr. 13a.

³³ Hasan er-Rammah, *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye*, vr. 33b.

Silahşornâme'de ise bu paragraf benzer cümlelerle 14. bölümde (vr. 14b) şu şekilde ifade edilir:

“Sünü ile ata binmek tarikin bildirir. Eski üstadlar sözlerine göre sonra bilgil kim çünkim sünü ile ata binmek dilesen evvel atın inanın sol elüne alup eyerin ön kaşı hânesin elünle tutup sağ elünle dahi gönderin âdem boyu kadar yüksek tutup inanın sağ tarafındağı çılıbırın biraz kısa tutasın tâ kim atın başı muhkem ola. Amma kim ol kadar kısa tutmayasın kim bindiğın atın başı senin üzerine dönmeye. Zira kim kat’i kısa olucak atın başı öyle döner kim ayağın üzengüye komaga komaz binmek hod kanda kaldı. Amma beraber tutacak at senden ırak düşür, sana binmeğe yakın olmaz. Sonra atın inanın kısa kılmayacak gönderle ve yarakla binmek müşküldür. Ve dahi çünkim ata binmek dileyicek üzengünün beraberine turasın be-tekellüf ata binmeyesin. Bir mikdar atın beraberinde turasın ta kim atın gözü öğrene. Ve hem sakın kim üzengünün at boynundan yana eğilüp binmeyesin kim kötüdür, ayıbdurur. Ve dahi birezcük turup ondan sonra ayağın üzengüye koyasın. Sağ elünle kuvvet idüp göndere muhkem tayanup gönder üzerine ata binesin, gönderin tayanup muhkem oturasın.”³⁴.

Silahşornâme'nin son 15. bölümünde tercümesini yaptığı kitabın Mısır'dan başka bir yerde (Rûm diyarında) bulunmadığını belirtir ve

“Biz bu risâlede şol nesnelere beyân eyledük kim baytarnâmede zikr olmaya ve dahi Mısır evinden gayri yerde bu risâle Rûm diyârında bulunmaya imdi şol nesnelere kim faydalı ve özettir. Bu furûsiyyet ilmüne müteallikdir, onları zikr edelim kim risâle tamam ola.”

dedikten sonra iyi bir atta olması veya olmaması gereken vasıfları sayarak kitabını tamamlar.

---

³⁴ Firdevsî-i Rûmî, *Terceme-i Silahşornâme*, vr. 14b.

Sonuç

Tarih boyunca gerek yarışmalarda gerekse savaş alanlarında kullanılan en önemli vasıtalarından biri at ve insanın atla buluştuğu binicilikti. Müslümanların tarih sahnesine çıkmasıyla binicilik, içinde etik kuralları da barındıran eğitim programı ve kullanılan alet çeşidiyle bir ilim ve sanat dalı hâline gelmeye ve furûsiyye adıyla kurumsallaşmaya başladı. İlk olarak Abbâsîler döneminde temâyüz etmeye başlayan furûsiyye, Memlûkler döneminde zirveye çıkarak ordu eğitiminin ana omurgasını oluşturan bir disiplin oldu. Bu bağlamda özellikle erken Memlûk döneminde furûsiyye ile ilgili birçok eser telif edildi. Bu dönemde yaşayan Hasan er-Rammah'ın *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye* adlı eseri alanında en fazla atıf yapılan eserlerden birisidir. Bu çalışmada furûsiyye ile ilgili en müteber eserlerden biri olan Memlûk dönemi âlimi, mızrak ustası, Necmeddin el-Ahdab Hasan er-Rammah'a atfedilen *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el-Harbiyye* adlı eserin, 15- 16. yüzyıl arası yaşamış Osmanlı dönemi ilim adamlarından Firdevsî-i Rûmî'nin silah tarihi ve savaş tekniği muhtevalı *Terceme-i Silahşornâme* adlı eseri üzerindeki izleri incelenmiştir. *Terceme-i Silahşornâme* alanında Türkçe olarak yazılan ilk eserdir. Fakat hangi kaynaklardan tercüme yapıldığı hususunda şimdiye kadar yapılan çalışmalarda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu çalışmayla, Firdevsî-i Rumî'ye ait mezkûr eserin özellikle mızraklı süvari taktikleriyle alakalı kısmının büyük oranda *Kitâb el-Furûsiyye*'deki ilgili bölümlerin tercümesine dayandığı tespit edilmiştir. Bunun yanında her ne kadar aynı ifadelerle olmasa da *Silahşornâme*'nin on ikinci ve on üçüncü bölümlerinde bahsi geçen hasımla cenk vecihlerindeki ifadeler, *Kitâb el-Furûsiyye*'nin el-Menâsib el-Harbiyye bölümünde yer alan taktikleri çağrıştırmaktadır. Zaten eserin bazı yerlerinde kullanılan “nitekim Arap eydür” ve “Üstadların kavli üzere” ifadeleri Necmeddin al-Ahdab Hasan er-Rammah'a ve talebelerine atıfta bulunulduğunu düşündürmektedir. Şüphesiz *Silahşornâme* birebir yapılmış tercüme değildir. Firdevsî-i Rûmî bölüm aralarına ilave ettiği nazım ifadelerle ve furûsiyye ile ilgili bazı bölümleri detaylandırarak esere zenginlik katmıştır. Diğer taraftan kullanılan saf Türkçe dikkat çekmektedir.

Furûsiyye disiplini Memlûk döneminde altın çağını yaşamıştır. Firdevsî-i Rûmî'nin daha Memlûk devleti tarih sahnesinden çekilmeden (miladi 1500 yılında) Mısır'dan temin edilen bir eseri tercüme işini üstlenmesi, Osmanlı'nın İslam dünyasındaki seleflerinin bilim

mirasından istifade ettiğine dair önemli bir örnek oluşturmuştur. Bu noktada ilginç bir resim ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, bir yandan 14. yy'dan itibaren İslam medeniyetinin en önemli temsilcisi olarak zamanın teknolojisine ayak uydurarak savaşlarda ateşli silahları kullanırken, diğer taraftan klasik savaş aletleri ve eğitim disipliniyle ilgili eserlerle de ilgilenmiş ve zamanının en popüler furûsiyye eserinin tercümesini önemsemiştir.

Şüphesiz Osmanlı, ateşli silahlara geçtikten sonra da süvari eğitiminden vazgeçmemiştir. Bunun muhtemel sebeplerinden birisi, Memlûk Devleti'nde güvenlik sisteminin belkemiğini oluşturan ikta sistemine benzer, Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar varlık gösteren tımarlı sipahi sisteminin mevcudiyetiydi. Diğer taraftan furûsiyye Abbâsî ve Memlûkler devirlerinde askerlerin savaşa hazırlanmalarında önemli bir eğitim metodu ve disipliniyken, ateşli silahların gelişmesiyle Osmanlı'da atlı askerler sınıfı geri hizmetlerde görev almaya başlamış, silahşornâme oyunları ise daha ziyade yabancı misyon şeflerinin de katıldığı resmi merasimler ve seferlere hazırlık yapan askerlerin moralini yükseltmek için oynanan gösteri unsuru olmuştur.

KAYNAKÇA / REFERENCES

Kaynak Eserler / Primary Sources

Firdevsî-i Rûmî, *Terceme-i Silahşornâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, kayıt no. H.625

Firdevsî-i Rûmî, *Silahşornâme*, haz. Bekir Biçer, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2011

Necmeddin Hasan er-Rammah, *Kitâb el-Furûsiyye ve'l Menâsib el Harbiyye*, BnF Gallica, MS 2825 Arabe

Araştırma ve İnceleme Eserleri / Secondary Sources

ALBAYRAK SAK, Vesile, “Osmanlı Askerî Literatürüne Ait “Silahşornâme ve Tuhfetü'l-Guzât”ta Savaş Aletleri”, *Harp Tarihi Dergisi*, Sayı 7 (Haziran 2023), s. 71-98

AL-HASAN, Ahmad Yusuf, *The Book of Military Horsemanship and Ingenious War Devices*, University of Aleppo Publications, Halep 1998

BÜYÜKKARCI, Fatma, *Firdevsî-i Tavîl ve Da'vetnâmesi*. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993

ÇETİN, Altan, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2020

Firdevsî-i Rûmî, *Müsellahnâme*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphanesi, Muallim Cevdet K., kayıt no.K.355

İMÂM NEVEVÎ, *Riyâzü's Sâlihîn*, ter. M.Yaşar Kandemir vd., c. 6, Erkam Yayınları, İstanbul 2017

KİRİK, Esra, *Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-name'si-75. Cilt (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Sakarya 2018

Muhammed B. İshak En-Nedim, *El-Fihrist*, çev. Ramazan Şeşen, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2019

SMITH, G. Rex, *Medieval Muslim Horsemanship*, The British Library, London 1979

PARRY, V. J. ve M. E. YAPP, *War, Technology and Society in the Middle East*, Oxford University Press, London 1975

SEZGİN, Fuat, *İslam'da Bilim ve Teknik*, c. 5, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara 2015

ŞEŞEN, Ramazan, *Sultan Baybars*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016

ZORLU, Abdülkadir, “Gereksinimlerin, İhtiyaçların ve Arzuların Dönüşümü Bağlamında İbn Haldun’un İhtiyaçlar Kuramı”, *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2 (Aralık 2020), c. 12, s. 487-528

İnternet Kaynakları / Online Sources

Kur'an Yolu, <https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/adiyat-suresi-100/ayet-1/diyamet-isleri-baskanligi-meali> (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

Kur'an Yolu, <https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/enfal-suresi-8/ayet-53/diyamet-isleri-baskanligi-meali> (Erişim Tarihi: 20.12.2023)

EKLER

Ek 1: Lugatçe

- Ammâ ba'd: Bundan sonra, asıl meseleye gelince
Be-tekellûf: Gösterişle
Bozdoğan: Saplı gürz
Cavlanmak: Yayılmak
Dilbend: Gönül bağlanan
Ger: Eğer
Gönder: Kargı
Hâkipây: Ayak tozu
Hârure: İleri sürülse bile geri giden
İlm-i feres: Binicilik ilmi
İnan: Dizgin
İtmez: Etmez
Kâmkâr: İsteğine ulaşmış
Key: Ne zaman
Lu'b: Şaka
Mübâreze: Düello
Nâm-dâr: Meşhûr, ünlü
Nefir: Boynuzdan yapılmış boru
Sünü: Kargı
Tavîl: Uzun
Vecih: Tarz, biçim

Extended Summary

One of the most important tools used throughout history, both in competitions and on the battlefield, was equestrianism, where horses and man meet horses. With the emergence of Muslims on the stage of history, equestrianism began to become a branch of science and art, with a training program that included ethical rules and the type of equipment used and began to be institutionalized under the name of furusiyya. Furusiyya, began to emerge during the Abbasid period, peaked during the Mamluk period and became a discipline that formed the backbone of military training. In this context, many works on furusiyya were written, especially in the early Mamluk period. This study examines the traces of the work called *Kitab al-furusiyya wa-al manasib al-harbiyya*, attributed to Najm al-Din al-Ahdab Hasan al-Rammah, on Firdevsi-i Rumi's work titled *Tarjama-i Silahsorname*, which contains history of weapons and war techniques. Firdevsi-i Rumi was an Ottoman scholar who lived between the 15th and 16th centuries. *Tarjama-i Silahsorname* is the first work in its field written in Turkish. However, previous studies have not included information on the sources from which the translation was made. This study has shown that the content of the work above by Firdevsî-i Rumi, especially regarding the tactics of the lancer cavalry, is largely based on the translation of the section with the same subtitle in *Kitab al-furusiyya wa-al-manasib al-harbiyya*. The expressions 'as the Arabs say' and 'as the Masters say' used in some parts of the work lead us to believe there is a reference to Najm al-Din Hasan al-Rammah. There is no doubt that *Silahsorname* is not a literal translation. Firdevsi-i Rumi enriched the work by adding stronger poetic expressions between the chapters and by elaborating on some sections related to furusiyya. On the other hand, the pure Turkish used is striking.

The Furusiyya discipline flourished during the Mamluk period. The fact that Firdevsi-i Rumi undertook the translation of a work received from Egypt before he left the stage of the history of the Mamluk state (in 1500 AD) was an important example of the Ottoman benefiting from the use of science by its predecessors in the Islamic world. An interesting picture emerges at this point. While the Ottoman Empire, as one of the most important representatives of Islamic civilization since the 14th century, kept up with the technology of the time and used firearms in wars, it was also interested in classical war equipment and works related to educational discipline, and gave importance to the translation of the most popular furusiyya work of its time.